

LUNDS
UNIVERSITET

Bland fackliga strategier och nyliberala villkor

- En diskursanalys av Vårförbundets tal om likalöneprincipen

Ida Jarlgren
GNVK01
VT 2011

Centrum för Genusvetenskap
Lunds Universitet
Handledare: Sara Goodman

Abstract

This thesis investigates how Vårdförbundet, a Swedish trade union organizing nursing personnel, articulates the problem of the wage gap between men and women. Using discourse analysis, it also investigates what kind of strategies members are encouraged to use to achieve pay equity. The main finding is that a neoliberal discourse is highly present in the way the problem is thought of. This in how individual strategies are being advocated, and how the market forces understood as harmonic and legitimate are involved in the construction of meaning. The union expresses that their concern is to strengthen the members, mainly consisting of women in their struggle of being paid equally. But, there is tendency to ambivalence where the neoliberal discourse influences the strategies that are given at hand. In order to require higher pay, the women are constructed as being the ones who are presumed to change and adapt the premises upon which the labour market relies.

Keywords: Discourse analysis; What´s the problem represented to be?; Neoliberalism; Trade Unions; Vårdförbundet.

Nyckelord: Diskursanalys; What´s the problem represented to be?; Nyliberalism; Fackförbund; Vårdförbundet.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
2. Syfte och frågeställning.....	6
3. Disposition.....	7
4. Tidigare forskning.....	8
5. Teoretiska utgångspunkter.....	12
5.1 Diskursanalys som metateori.....	12
5.2 Nyliberalism.....	13
5.3 Hegemoni.....	15
5.4 Min förståelse av kön som kategori.....	16
6. Metod.....	18
6.1 What's the problem represented to be?.....	18
6.2 Metodens analyssteg.....	19
6.3 Begreppsdefinitioner.....	20
6.4 Etik och positionering.....	21
7. Material.....	23
7.1 Vårdförbundet som organisation.....	23
7.2 Urval och avgränsningar.....	24
8. Analys.....	26
8.1 Lönesättning som potentiellt rättvis.....	26
8.2 Samarbete som strategi - Från motsättning till konsensus.....	27
8.3 Ambivalens inför bilden av Marknaden.....	28
8.4 Villkorad kamp – resultat som strategi.....	30
8.5 Professionalisering som strategi – mannen som norm.....	31
8.6 Individen som (ny) politisk utgångspunkt och mål i sig.....	33
8.7 Ambivalens inför kvinnan som politisk kategori.....	35
9. Avslutande reflektioner.....	37
10. Referenser.....	40
10.1 Litteratur.....	40
10.2 Organisationsmaterial.....	42

1. Inledning

Att likalöneprincipen skall råda i yrkeskategorier som består av både kvinnor och män framställs ofta som självklart i ett Sverige som de senaste decennierna arbetat hårt för att profilera sig som landet världsledande på jämställdhetspolitik. Arbetsuppgifter som finns inom samma yrkeskategori eller sektor anses ofta som lättare att jämföra med varandra och har kommit att betraktas som likvärdigt arbete (Irlinger, 1990, s 19). Att lika lön skall råda också mellan könssegregerade yrkeskategorier vars arbetsuppgifter betraktas som väsensskilda är däremot en mer kontroversiell fråga. Ett exempel på en organisation som drivit denna fråga flitigt är fackförbundet Vårdförbundet. Organisationen vars medlemmar består av de fyra yrkeskategorierna barnmorskor, biomedicinska analytiker, röntgensjuksköterskor och sjuksköterskor, har haft värderingsförändringar av kvinnligt dominerande yrkeskategorier högt på dagordningen.

För mig är likalönefrågan mycket viktig. Denna uppsats springer dock främst ur en önskan att undersöka hur denna politiska fråga konstrueras. På ett övergripande plan vill jag synliggöra vilka premisser som jämställdhetsparadigmet i Sverige vilar på. Premisser som ofta är tagna för givna. Principen om lika lön för likvärdigt arbete beskrivs ofta som självklar, men jag anser att frågan rymmer en hel del definitionsmöjligheter. Jag är intresserad av hur problemet med ojämslilda löner tar form och på vilka premisser ett fackförbund kan kräva lika lön för kvinnodominerande yrken?

Arbetsmarknaden är också den i särklass mest centrala domän kring vilken jämställdhetspolitiken utspelar sig. Begreppet jämställdhet har i många sammanhang kommit att bli synonymt med lönefrågor, och kvinnors deltagande på arbetsmarknaden (Bacchi, 1999, s 77). Det förefaller även vara så att ojämlikhet i lönesättningen likställs med den moderna demokratins kanske främsta jämställdhetsproblem (ibid.). Exempelvis presenteras lönearbete nästan uteslutande som lösningen på ojämlikhet, vilket ekonomhistoriken Paula Mulinari uppmärksammar:

Lönearbete definieras ofta som lösningen på existerande samhällsliga problem, bland annat ojämlikheter baserade på såväl klass, kön som etnicitet. Frågan är om inte arbetet i sig också skapar ojämlikheter, samtidigt som det ger möjligheter för kollektiva gemenskaper som utmanar och förändrar dessa ojämlikheter (Mulinari, 2007, s 16).

Fackförbund är aktörer som verkar inom ramen för den svenska modellen där ekonomisk tillväxt och rationalisering är komponenter man tar hänsyn till. Samtidigt balanserar man detta med att kräva bättre villkor för sina medlemmar (Linderoth, 2010, s 30). Man skulle kunna säga att de befinner sig i förhandlingsposition mellan marknadskrafter och politiska ideal, som jämställdhetspolitik. Detta spänningsläge är något som gjort mig intresserad. Statsvetaren Maud Eduards framhåller att kvinnors politiska organisering i Sverige i högre grad återfinns i andra kontexter än de klassiskt partipolitiska (Eduards 2002, s 37). Exempelvis är både kvinnor från arbetarklassen och medelklassen i högre grad anslutna till fackliga organisationer än män (Eduards, 2002, s 29, 37). Uppsatsen kan således betraktas som ett led i att undersöka kvinnors organisering. Hela 92 procent av vårdförbundets medlemmar utgörs nämligen av kvinnor (Vårdförbundet, 2007, s 12).

Fokus i uppsatsen ligger på en aktör på arbetsmarknaden. Jag vill dock framhålla att den även skall förstås som en önskan att undersöka jämställdhetspolitik i en bred bemärkelse (Jansson, 2010, s 14). Att analysera andra aktörer än de offentliga eller statliga är att utvidga förståelsen av politik och uppmärksamma hur även dessa är medskapare i att upprätta specifika sätt att konstruera politiska problem (Lundquist, 1993, s 28). Detta snarare än att de bara uppfattas som aktörer som endast löser eller motverkar problem. Det är viktigt för att uppmärksamma hur vissa sätt att tänka på politik skapar konsensus och är medskapare av maktrelationer (Jansson, 2010 s 29). I denna uppsats kommer facket som samhällsfunktion att betraktas som en sådan politisk aktör. Facket som vanligtvis undersöks i arbetsmarknadsvetenskapliga sammanhang undersöks här snarare i ljuset av politisk teori.

2. Syfte och frågeställning

Jag ämnar titta närmre på hur vårdförbundet talar om lönesättning. Syftet är att undersöka på vilka premisser och genom vilka uttalade antaganden som facket formulerar problemet med ojämsälld lönesättning. Min ambition är även att skapa en förståelse för hur Vårdförbundet balanserar och förhandlar mellan nyliberala krafter på arbetsmarknaden å ena sidan och politiska krav om jämställdhet som medlemmarnas krav på högre lön å den andra. Med ett diskursanalytiskt förhållningssätt och teori om bland annat hegemoni och maktutövning i språket, riktas fokus mot huruvida vissa idéer och ideologier fått fäste genom talet om likalöneprincipen och medlemmarnas strävan mot högre lön. Jag vill dock poängtera att mitt syfte inte är att ge en bild av vad vårdförbundet som aktörer menar med sin politik. Heller inte att hävda att arbetet de bedriver är obetydligt. Jag gör inte anspråk på att återge heltäckande bild över hur vårdförbundet bedrivit politik och förhandlingar inom jämställdhetsområdet.

Mina övergripande frågeställningar beskrivs nedan. Jag kommer dock att utveckla dem vidare med hjälp av Carrol Lee Bacchis metod som kallas "What's the problem represented to be?"¹ (Se metodavsnitt)

- Hur konstrueras problemet med ojämsälld lönesättning inom vårdförbundet?
- Vilka fackliga strategier antas vara fruktbara för fackförbundet i ledet att uppnå principen om lika lön?
- Hur beskriver vårdförbundet eventuell förändring över tid gällande likalöneprincipen och fackliga strategier?
- Kan nyliberala idéer skönjas i materialet och i så fall hur tar dessa sig i uttryck?

¹ Här avser jag namnet på Metoden som Bacchi diskuterar i ett flertal artiklar och böcker. Det är således ingen titel som jag refererar till.

3. Disposition

Inledningsvis presenteras varför jag anser mitt ämne vara av vikt att undersöka samt syfte och frågeställningar som även kommer att vidareutvecklas i mitt metodavsnitt. Nedan kommer jag att presentera forskning från olika discipliner som på skilda sätt har influerat skrivandet. Mina teoretiska utgångspunkter som sedan följer tar avstamp i en övergripande diskussion av diskursanalys som metateori och grundläggande utgångspunkter. En definition av nyliberalism lyfts fram, liksom min förståelse av kön, samt redogörelse för begreppet hegemoni. Metodavsnittet består av en presentation av Carol Lee Bachhis analysmetod ”What’s the problem represented to be?” samt en problematisering av metod och en kort vetenskapsteoretisk diskussion. Därefter beskriver jag mitt material och överväganden av urvalet. Sedan följer analysen som presenteras i tematisk form. I kapitlet som heter avslutande reflektioner söker jag slutligen sammanfatta min analys samt föra en diskussion i förhållande till teori och tidigare forskning.

4. Tidigare forskning

Mitt uppsatsämne spänner över många discipliner. Arbetsmarknaden är vanligen ett forskningsområde som är i fokus från arbetslivsforskare eller ekonomhistorikers håll. Jag har en statsvetenskaplig och genusvetenskaplig bakgrund men har fackförbund som material. Därför kommer presentationen av tidigare forskning spänna över flera fält som med sina disciplinärt åtskilda utgångspunkter tangerar vid det jag skriver. Ulrika Janssons (2010) forskning utgör exempel på undersökandet av den liberala diskursen, Maud Eduards (2002) ser jag som ett exempel på forskning som rör kvinnors organisering samt jämställdhetsparadigmet. Linderoth (2010) som jag presenterar därefter har ett liknande material som jag, då hon undersöker könsdebatten i Kommunal, varför hennes forskning är relevant. Sist men inte minst nämner jag kort Rigmor Wendt (1998) samt Agneta Emanuelsson (1991) som har sjuksköteskeyrket som forskningsområde.

I sin arbetsvetenskapliga avhandling *Den paradoxalt nödvändiga kvinnan. Könsdiskurser i Svenskt näringsliv - ett nyliberalt drama*, undersöker Ulrika Jansson talet om jämställdhet inom organisationen Svenskt näringsliv (Jansson, 2010). Jansson använder sig i likhet med mig av Bacchis metod. Hennes frågeställning rör sig dock främst kring en av Bacchis delfrågor vilken är hur texten skapar subjektpositioner som förenklat kan kallas diskursviva identiteter. Jansson visar hur Svenskt näringsliv talar om jämställdhet som att vara något självklart och berikande, men detta endast så länge den går att inlemmas i en nyliberal ideologi och så länge den är kompatibel med marknadskrafter. Den nyliberala konstruktionen av jämställdhet upprättar en slags hegemoni på den svenska arbetsmarknaden och hon menar att konsekvenserna av detta är att könsmaktsordningen reproduceras (Jansson, 2010, s 11). Kvinnan ingår i en konstruktion där hon framträder både som avvikande och nödvändig, samtidigt som hon förväntas anpassas eller förändras till en värld av manliga normer. Även om Janssons material skiljer sig från det som behandlas i denna uppsats, har hennes forskning varit högst relevant för mig. Den utgör ett exempel på hur man med diskursanalys som utgångspunkt kan undersöka uttryck av den nyliberala diskursens. Hennes forskningsresultat är också betydelsefullt då det kan vara intressant att se om det finns liknande eller skilda sätt att formulera problemet mellan Svenskt näringsliv och Vårdförbundet.

En stor del genusforskare söker problematisera jämställdhetspolitiken i Sverige. Man har exempelvis visat hur jämställdhetsparadigmet är bärande av olika typer av gränsskapande där maktrelationer kopplade till kön, klass, etnicitet blir betydelsefulla (se exempelvis De los

Reyes, 2001, s. 13). Statsvetaren Maud Eduards menar att den jämställdhetspolitik som utspelas i olika politiska kontexter i Sverige idag, inte tillåter kön att vara en politisk kategori. Snarare fungerar begreppet jämställdhet som neutraliserande där samförståndet mellan könen betonas, och erkänner sällan könspolitik som innehållande motstridiga intressekonflikter mellan samhällsgrupper (Eduards, 2002, s 39). Det finns även en ovilja att benämna män som en överordnad grupp. Den politik som de bedriver betraktas snarare som en könsneutral domän, oavsett om det handlar om kriterier för att avgöra kompetens, representation eller övrig jämställdhetspolitik. Kvinnors deltagande görs till avvikande politiska praktiker, eftersom män är de som har haft makten att definiera ”hur politik kan och bör se ut” (Eduards, 2002, s 37).

Det är även männen som sätter standard för vilka politiska rättigheter det är möjligt för kvinnor att kräva, menar Eduards. Jämställdhetsparadigmet tillåter kvinnor att göra de rättighetsanspråk som tidigare har varit förbehållet män, men inte mer än så, och heller ej väsensskilt andra krav. Eduards poängterar att inte bara skillnader utan även likheter i män och kvinnors politiska artikuleringar därför måste analyseras inom denna maktrelation (Eduards, 2002, s 39). Hon skriver även att kvinnor, trots att de utgör en ”kritisk massa”, i politiken förefaller ha svårigheter att formulera ”kritiska handlingar” (ibid.). Jag tolkar det som att hon menar att likheter i politiskt beteende kan tolkas som att kvinnors politik hela tiden måste inlemmas i den föreställt neutrala men de facto manliga definitionen av politik. Detta kan sägas innebära beskränningar i möjligheten att skapa en föreställning av en annan ordning och formulera utmanade alternativ och strategier.

Eduards undersöker även debatten och utfallen utifrån de så kallade Barnmorskemålen där likalöneprincipen juridiskt kom att ställas på sin spets. Här var det tydligt att en skiljelinje upprättades mellan hur kollektiva och individuella strategier togs emot i debatten. Under 90-talet kom ett flertal bland annat sjuksköterskor och vårdbiträden att anmäla lönediskriminering till dåvarande JämO. Det som var nytt var att de gjorde detta i egenskap av grupper av kvinnor i stället för individer som tidigare (Eduards, 2002, s 56). Eduards visar hur detta förorsakade debatt och ett stort motstånd från både medialt och politisk håll. I anslutning till detta poängterar Eduards att arbetsmarknadens parter delvis har varit kritiska mot likalöneprincipen i form av diskrimineringslagstiftningen. Den kan ses är ett intrång i arbetsmarknadens parterers fria förhandlingsrätt (Eduards, 2002, s 58) Vårdförbundets dåvarande ordförande Eva Fernvall uttalade sig kritiskt mot JämO:s kollektiva strategi för

högre löner: ”JämO ser inte individer, hon ser bara kollektiv och agerar därefter” (Eduards, 2002, s 57). Tydligt är att villkor upprättas, där det sätt på vilka kvinnor får närvara i likalönefrågan är i egenskap av individer i likhet med vad den liberala rättighetsdoktrinen föreskriver. Eduards visar även att en utpräglad föreställning om marknaden som objektiv och fri från könskodade praktiker var närvarande i debatten och talet om Barnmorskemålet (Eduards, 2002, s 59).

I sin genusvetenskapliga mastersuppsats undersöker Kristin Linderoth den könspolitiska debatten i Svenska Kommunalarbetsförbundet mellan åren 1958-2006. Linderoth menar att det funnits ett tomrum inom den feministiska teorin och genusvetenskapen där fokus på kön i viss mån inneburit att klasstudier försummas. Hon ser sin egen uppsats som utgår från teorier om klass och kön som ett led i att fylla detta tomrum (Linderoth, 2010, s 7). Linderoth undersöker bland annat hur man talar om och benämner kvinnor som grupp inom Kommunalt. Det faktum att hur kvinnor antalsmässigt successivt har kommit att utgöra en större del av medlemskåren är något man uppehåller sig vid. Kvinnors ökade närvaro sammankopplas med relevansen av jämställdhet. Detta tolkar Linderoth som en del av hur kvinnor som grupp blir ett slags hot mot den rådande ordningen, så till vida att de inte antas vara i majoritet. Benämningarna av medlemmarna som kvinnliga blir att upprätta en slags avvikande position. En framträdande bild är att arbetaren samt den fackligt engagerade medlemmen antas vara man (Linderoth, 2010, s 46). Samtidigt finner Linderoth att det parallellt med detta benämningarna också finns en uppfattning om att jämställdhet är något som handlar om alla oavsett kön. Således finns ett slags spänningsläge som är genomgående i hennes material. Detta mellan jämställdhet som hemmahörande med det kvinnliga, och jämställdhet som något som alla tjänar på (Linderoth, 2010, s 47). Hon finner även en spänning mellan vad Linderoth kallar för realitet och vision. Oviljan att benämna kvinnor som grupp i sammanhang där de missgynnas av ett förfarande, exempelvis av bristande barnomsorg hänger då ihop med att man från Kommunals håll ville att det skulle vara så att både män och kvinnor delar på hemarbete eller barnpassning. Trots att det i praktiken främst var kvinnor som berördes av frågan fanns det en ambivalens att tala om det som ett kvinnoproblem för att man önskade att det skulle vara ett problem för bägge könen. (Linderoth, 2010, s 50). Till skillnad från Linderoth undersöker jag ett fackförbund som inte kan förstås som tillhörande arbetarklassen. Vårdförbundet är dock i likhet med kommunalförbundet ett fackförbund där medlemmarna till största del består av kvinnor (Linderoth, 2010, s 6, Vårdförbundet, 2007, s 12)

Rigmor Wendt undersöker genom intervjuer hur sjukskötesyrket har utvecklats och menar att föreställningar om kvinnors förmodade egenskaper och personlighet har varit avgörande för yrkes framväxt. Yrket har länge präglats av starka idealbilder av vad sjuksköterskan skall vara, medan det i praktiken sällan funnits tydliga avgränsningar över vad man gör i yrket (Wendt, 1998, s 16). Respektabilitet och klassmarkörer gentemot vårdbiträdet vars utbildning varit betydligt kortare har således blivit en betydelsefull komponent för att markera och avgränsa yrkesområden. Historikern Agneta Emanuelsson beskriver hur det främst var kvinnor från medelklassen som trädde ut i arbetslivet som sjuksköterskor. Då förvärvsarbete snarare förknippades med män och arbetarklassens kvinnor blev det viktigt för medelklassens sjuksköterskor att projicera patologiska och underlägsna egenskaper på arbetarklassens vårdbiträden. Sjuksköterskorna blev enligt Agneta Emanuelsson symbol för det propra, utbildade (Emanuelson, 1991, s 13). Wendt finner i sin forskning att kvinnor inom vården ideologiserats, genom att benämnas och definieras. Kvinnorna blir ”könet” medan mannen utgör norm och förbli osynlig (Wendt, 1998, s16). Detta diskuterar Emanuelsson i förhållande till hur strävan efter professionalisering av kvinnodominerande yrken skett på ”det etablerade manssamhällets villkor” (Emanuelson, 1991, s 17).

5. Teoretiska utgångspunkter

Min redogörelse för teori tar avstamp i en övergripande diskussion om diskursanalysens betydelse för uppsatsen. För att kunna undersöka den nyliberala diskursen i materialet definieras sedan ett antal begrepp eller hörnstenar i den nyliberala ideologin. Därefter följer en redogörelse för begreppet hegemoni samt till slut hur jag förstår kön som kategori.

5.1 Diskursanalys som metateori

Diskursanalysen betraktar jag delvis som en metod. Med ett diskursanalytiskt förhållningssätt följer dock vissa grundläggande utgångspunkter som styr vad det är möjligt för mig att se i materialet. Den blir således en slags övergripande teori för uppsatsen. Nedan kommer jag att diskutera några av dess grunder i vid bemärkelse för att sedan i metodkapitlet specificera och konkretisera den med hjälp av Bacchis metod ”What’s the problem represented to be?” (Bacchi, 1999). Termen diskurs används på många olika sätt av många olika forskare och teoretiker (Bergström & Boréus, 2005, s 17, Bacchi, 1999, s 39). Det kan dock vara nödvändigt att ta fasta på och vara explicit med några idémässiga utgångspunkter som har konsekvenser för min analys.

Ett viktigt antagande inom diskursanalysen är förståelsen av språk som konstituerande av verkligheten. Man brukar skilja på en historiematerialistisk och idealistisk uppfattning av världen. Åtskiljandet kan vara användbart i ledet att förstå diskursanalytiska tankegångar (Bergström & Boréus, 2005, s 21). Enligt en historiematerialistisk ontologi drivs historien av materiella förändringar och det är dessa som antas skapa sociala förhållanden, maktrelationer och idéer. Marxistiska idétraditioner hör hemma här. En idealistisk historieuppfattning innebär däremot att idéer antas driva och skapa det vi förstår som verkligheten.

Diskursanalysen positioneras vanligtvis inom ramen för idealismen och utvecklades enligt författarna Göran Bergström och Kristina Boréus som en slags reaktion mot ett historiematerialistiskt förhållningssätt (ibid.). Således är det inom diskursanalysen språket som skapare av verkligheten som undersöks, snarare än faktiska företeelser. Jag vill dock framhålla att den tydliga distinktionen mellan de två idétraditionerna har varit under omprövning. Huruvida Marxistiska tankegångar med historiematerialistiska antaganden står i direkt motsats till eller är oförenliga med mer poststrukturella eller idealistiska förståelser av världen kan problematiseras. Detta exempelvis med framväxten av den så kallade kritiska diskursanalysen vilken inte helt enkelt kan positioneras inom ramen för antingen materialism

eller idealism då både materiella omständigheter och idéer antas inverka på varandra. (Bergström & Boréus, 2005, s 308). Det är även i detta konstaterande som jag skulle placera Carol Bacchi vars diskursanalytiska metod jag redogör för nedan och kanske även min studie. Min förståelse av diskurs är att det har likheter med begreppet hegemoni och att det kan betraktas som ett slags system av språk och handlingar som gör att potentiellt meningskapande utesluts varpå en specifik betydelse eller ett specifikt tanke-system tenderar att premieras. Således ser jag språket som en del i hur maktförhållanden bibehålls.

5.2 Nyliberalism

För att kunna svara på min frågeställning om hur nyliberala idéer tar form i materialet kommer jag nedan att försöka ringa in vad jag menar med nyliberalism. Jag diskuterar några grundstenar i den nyliberala ideologin för att göra det lättare för läsaren att förstå vad jag menar med vissa begrepp. Det finns en rad olika definitioner av vad en ideologi är eller hur kärnan av en sådan kan spåras. Förenklat kan man säga att ideologier är system av värderingar, vilka genomsyrar hela samhällets organisation (Larsson, 2006, s 21). Kristina Boréus beskriver ideologi som ett ”relativt konsistent” system (Boréus, 1994, s 92). Jag tolkar detta betyder att ideologier inte nödvändigtvis är enhetliga, men att dess idéer, värden och mål i någon mån hänger samman. Jag gör inte anspråk på varken att återge en heltäckande bild eller en reducerande idealtyp av vad den nyliberala ideologin är. Snarare väljer jag här att presentera några begrepp och tankegångar som är av betydelse för just min analys.

Nyliberalismen stammar från liberalismen som är långt ifrån enhetlig. Inom den ryms olika förhållningsätt kanske främst i vilken mån graden av frihet från staten som anses eftersträvasvärt. Enligt Reidar Larsson kan nyliberalismens framväxt spåras till 1970-talet, då den växte fram som en motreaktion till vad han kallar den socialliberala ideologins särställning under 1960-talet. Den socialliberala ideologin omfamnar inte lika villkorslöst idealet om minsta möjliga statligt ingripande i marknadsekonomin (Larsson 2006, s 139). Nyliberalismen kan dels betraktas som ett mer regelrätt ekonomiskt system influerad av nationalekonomiska teorier som utvecklades under denna tid. Politikens inblandning i samhällsekonomin ansågs vara den huvudsakliga orsaken till efterkrigstidens inflation (Larsson, 2006, s 139). Den kan dock även sägas utvecklats ur en skepsis till kollektiva och politiska institutioners förmåga att tillgodose individers preferenser (ibid.).

Boréus tar avstamp i åtta teman som hon kallar nyliberalismens hörnstenar. Dessa är hur nyliberalismen förhåller sig till *statsidealet*, *marknaden som modell*, *det individualistiska postulatet*, *den ekonomiska människan*, *rättigheter och ägande*, *rättvisa och jämlikhet*, *demokrati* och till sist *harmonitanken*. Jag redogör kort för dessa nedan. Statsidealet i den nyliberala ideologin går i stora drag ut på en minimering av statligt inflytande. Det eftersträvansvärda antas i stället vara den kapitalistiska marknadens frihet från politiskt inflytande. Marknaden förstås som effektiv och rationell, men den är även intimt sammankopplad med föreställningar om frihet (Boréus, 1994, s 81). Marknaden i sig antas vara bärare av normativa värden och att till sin natur vara demokratisk och jämlik till skillnad från andra samhällsliga institutioner. Marknaden antas inte göra skillnad på människor (Boréus, 1994, s 4).

Det individualistiska postulatet innebär att individen utgör den främsta filosofiska enheten i ideologin (Boréus, 1994, s 83). Individen är den som i första hand åtnjuter rättigheter, och det betraktas aldrig som legitimt att kränka dessa till förmån för kollektiva rättigheter. Den blir heller inte ett medel genom vilka kollektiva mål kan uppnås, utan är för nyliberaler etisk, eller ett mål i sig (ibid.). Detta får konsekvenser för vilka former man anser att politik bör anta. Larsson beskriver exempelvis nyliberalismen som ”utpräglat fientlig mot intresseorganisationer och andra kollektiv” (Larsson, 2006, s 143). Den hörnsten som Boréus beskriver som den ekonomiska människan är närvarande i ideologin som grundantagande av vad människan är bärare av för typ av egenskaper. Den ekonomiska människan antas vara rationell samt ständigt benägen att maximera sin egen nytta. Nyttomaximeringen består i hennes förmåga att ställa olika handlingsalternativ mot varandra och välja det som bäst motsvarar sina individuella preferenser och intressen (Boréus, 1994, s 84). Rättigheter och ägande är inom den nyliberala doktrinen sammankopplade med rätten till privat materiell egendom, vilken anses vara en av de mest centrala grundbultarna för ett fritt samhälle. Jämlikhetsidealet blir vad man brukar kalla för formella rättigheter där målet kan sägas vara lika möjligheter, snarare än lika utfall. Eftersom utgångspunkten hela tiden rör individen blir samhällsklasser och exploatering dem emellan inte centralt i den nyliberala empiriska analysen. Det antas tills skillnad från exempelvis en marxistisk samhällsanalys inte finnas omedelbara motsättningar mellan olika grupper som det kapitalistiska systemet till sin natur anses vara bärare av (Boréus, 1994, s 88). Detta hänger även samman med vad Boréus kallar för Harmonitanken i den nyliberala filosofin. Här antas det kapitalistiska systemet vara djupt harmoniskt till sin natur och det enda lämpade systemet för att bäst realisera människors

intressen. En av de viktigaste harmonierna är den mellan kapital och arbete (Boréus, 1994, s 92). Enligt Boréus blir demokratidealet fokuserat främst till tanken om konsensus då motsättningar mellan exempelvis samhällsklasser inte antas vara determinerade (Boréus, 1994, s 91)

5.3 Hegemoni

Begreppet hegemoni är relevant för min studie då det betecknar det sätt på vilket en viss betydelse eller ett visst tal om en företeelse fixeras och upprättar naturalisering. Begreppet kommer ursprungligen från Antonio Gramsci. Författarna Marianne Winter Jørgensen och Louise Phillips presenterar hur Gramsci menade att marxismen med fokus på hur den materiella basen stipulerar samhällsordningen, inte ensam kunde förklara hur maktförhållandena mellan samhällsklasserna kunde bibehållas (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 39 ff.). De menar att Gramsci i stället riktade fokus mot överbyggnaden eller ideologin vars funktion blir att stabilisera de rådande klassernas intressen och möjliggör och legitimerar en rådande samhällsordning. Hegemoni är den process som konstituerar maktförhållande genom samtycke, utan att våld eller tvång nödvändigtvis används (ibid). Makten inlemmas i människors medvetande. Winter Jørgensen och Phillips presenterar även teoretikerna Chantal Laclau och Ernesto Mouffe som använder hegemonibegreppet i sin diskursteori för att förklara hur många olika diskurser eller många olika potentiella betydelser stabiliseras till en och genom den förefaller vissa tillstånd eller företeelser att förstås som sanna och nödvändiga. Betydelsebildningen genom språket blir således ett sätt på vilka maktförhållanden kan säkras eller som Winter Jørgensen och Phillips skriver ”bli så självklara att de inte ifrågasätts” (ibid.). Ett visst sätt att organisera och uppfatta verkligheten upprättas som objektivt (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.44).

Som exempel på hur hegemonibegreppet används kan Wendy Browns teoretiserande av nyliberalismens allmängiltighet nämnas. Hon menar att ideologin de senaste decennierna fått en så förhärskande ställning att organisationer och vänsterrörelser drabbats av en slags melankoli och oförmåga att föreställa sig revolutionära utopier eller politiska artikulationer utanför den nyliberala diskursen. För Brown är nyliberalismen ett system som inte bara begränsar sig till marknaden utan har grepp om vår hela föreställningsförmåga (Brown, 2008, s 30). Enligt Winter Jørgensen och Phillips är det dock viktigt att poängtera hur fokus på maktförhållanden i språket och hur dessa kan uppnå hegemoni inte innebär att betydelsebildningar ses som omöjliga att förändra eller utmana. Laclau och Mouffe ser språket som relativt autonomt och de menar att det ständigt finns pågående konflikter kring

olika betydelsebildningar som kämpar för att etableras. Denna konflikt benämner de i sin diskursteori för antagonism (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s 55). Begreppen hegemoni och antagonism är relevant för att det dels kan ses som min uppsats primära syfte. Detta genom att jag önskar avnaturalisera vissa betydelsebildningar och visa hur de potentiellt hade kunnat förstås annorlunda. Genom detta öppnas en möjlighet till förändring. Begreppen är dock även av vikt för att kunna spåra hur olika diskurser kanske står i konflikt med varandra i materialet, eller om en del berättelser förefaller vara förhärskande.

5.4 Min förståelse av kön som kategori

Feministiska teorier har på ett mångfacetterat sätt adresserat frågan om hur man kan och bör förstå den politik som är inbegripen i benämning av kvinnor som social kategori. Förenklat kan detta sägas röra sig inom den paradox som Maud Eduards kallar för feminismens två mål. Dels förbättra och verka frigörande för kvinnor som social kategori, och dels att lösa upp genus eller förtyckande köns kategorier (Eduards, 2002, s 11). Min diskursanalytiska utgångspunkt innebär att jag förstår kön och kategorier som historiskt specifika och potentiellt föränderliga. Det finns ingen manlig eller kvinnlig essens. Samtidigt är dessa kategorier reella och levda och får materiella konsekvenser. Detta innebär att jag i denna uppsats talar om män och kvinnor så som de konstrueras i materialet och som referenser till de diskursiva konstruktioner som jag betraktar dem vara. Jag väljer med andra ord att benämna dessa som män och kvinnor trots att man med ett sådant angreppssätt riskerar att genom talet reproducera dem samt konstruera dem som enhetliga. Användandet av man och kvinna implicerar även att dessa två föreställt binära kön är de enda existerande och att det inte finns andra sätt att göra kön på. Risken med användandet av kön är att andra maktrelationer utesluts ur meningskapande och förblir osynliga.

Här har feministiska teoretiker även visat hur intersektorer av makt kopplat till sexualitet, klass, ålder, kön, etnicitet m.m. samspelar. I analysen är kön definierat som föreställningen om män och kvinnor samt klassbegreppet relevant, men i realiteten samspelar dessa med andra maktrelationer som hade varit fruktbara att undersöka i materialet. Som jag uttryckte under avsnittet om diskursanalys innebär min förståelse av diskurs inte att ett historiematerialistiskt synsätt och klassdimensioner blir oviktiga. Enligt Joan Acker är det svårt att separera kön och klass då hon menar att klass måste förstås som en på förhand könad och även rasialiserad kategori (Acker, 2005, s 92). Hon förespråkar även vidgning av begreppen ekonomi och klass. Teorier om industrikapitalismen skapades av män, och berättelsen om det oavlönade arbete som kvinnor utförde utanför det som uppfattades som

produktionsmedlen uteslöts. Hon menar att denna syn på ekonomin gör att kön och etnicitet exkluderas ur förklaringsmodeller och teorier om ekonomin (Acker, 2005, s 93).

6. Metod

6.1 What's the problem represented to be?

Have you ever read a newspaper article about a controversial topic and thought that you would have approached the issue from a completely different angle? Have you ever compared the two perspectives, yours and that of the columnist or reported speaker, and noted that the contrast in views had all sorts of consequences, including how to deal with the issue (Bacchi, 1999, s 1)

Med dessa ord inleder statsvetaren Carol Lee Bacchi redogörelsen av sin metod. Om man någonsin ställt sig ovanstående frågor, menar hon att man i korthet använt hennes metod "What's the problem represented to be?" Metoden är framtagen för att analysera sociala problem och policymaterial, men till skillnad från traditionella sätt att undersöka dessa, så frågar Bacchi inte bara hur man bäst bör lösa ett "färdigt" politiskt problem (Bacchi, 1999, s 18). Hon menar att upptagenheten av problemlösandet inom akademien har näst intill förhärskande status. Metoden är en reaktion mot denna konsensus. Fokus ligger snarare på hur problemet i olika sammanhang idémässigt konstrueras och representeras samt konsekvenser av detta med avseende på maktrelationer (Bacchi, 1999, s 50).

Hennes utgångspunkt är en syn på policy och sociala problem som skapade och skapare av diskurser. Bacchi menar att den kunskap som produceras i exempelvis politiska dokument är delaktiga i stipulerandet av ramarna för vad det är möjligt att tänka, säga och göra inom politiken (Bacchi 2009, s 36). Vikten av att undersöka detta måste förstås i relation till makt och att olika politiska representationer av ett problem är en del i att naturalisera och legitimera maktordning mellan sociala grupper samt att studerandet av policy eller problemrepresentationer säger oss något om styrande praktiker (Bacchi, 2009, s xiii). Den diskursiva fixeringen av hur ett politiskt problem bör förstås och lösas får således konsekvenser för social (o)jämlighet som inte bara är idémässiga utan även materiella (Bacchi, 1999, s 2).

I Bacchis förståelse av policy som diskurs, blir politiska artikuleringar snarare en arena inom vilken olika motstridiga potentiella betydelser och representationer av ett politiskt problem strider (Bacchi, 1999, s 2). Vissa problemrepresentationer tenderar dock att upprätta konsensus genom en slags reducering av komplexitet medan andra blir borträngda, (Bacchi, 2009, s xii)

I anslutning till detta är det dock viktigt att betona hur diskurser är potentiellt föränderliga. Diskurser är enligt Bacchi aldrig homogena utan motsägelsefulla och utsatta för omprövning vilket kan sägas påminna om Laclau och Mouffes begrepp hegemoni och antagonism. Genom dekonstruktion av de grundläggande antaganden som diskurser bygger på är det även möjligt att omformulera och göra motstånd till sanningar som är inbegripna i meningsskapandet. (Bacchi 2009, s 37). Att betrakta diskurser som potentiellt föränderliga av detta slag är relevant för mig i den mån att mitt syfte är att synliggöra förhärskande idéer i mitt material, som jag kopplar till en större nyliberal berättelse. Benämmandet av denna berättelse samt undersökandet av dessa idémässiga grunder ser jag som ett led i att öppna en eventuell fastlåsning av hur talet om lönepolitik mellan kvinnor och män formeras. Spår av en mer renodlad kritisk teoretisk anknytning menar jag finns i hur Bacchi föreställer sig vilka diskurser det är som lättare än andra tenderar att upprättas som sanningar. Dessa är enligt henne diskurser som institutionaliseras och som sanktioneras av samhällsliga aktörer, varför det är intressant att undersöka och avnaturalisera just dessas framställning av ett specifikt problem. Viktigt för mig är även hur Bacchi betonar det kapitalistiska systemets avgörande roll i hur vissa diskurser premieras framför andra (Bacchi, 2009, s 36).

6.2 Metodens analyssteg

Bacchis metod utgör ett ramverk på en mer teoretisk nivå och den är ett sätt för mig att vetenskapsteoretiskt positionera mig. Den innehåller även ett antal analyssteg. Bacchi redogör för 5 analysnivåer, steg eller teman som är fruktbara i ledet att strukturera upp vad man undersöker i materialet.

1: Vad representeras problemet att vara?

I mitt fall blir detta problemet med lönegapet. I början av analysen menar Bacchi att det är av vikt att ställa sig frågan hur problemrepresentationerna inom ett område ser ut. Det kan ofta existera ett flertal ibland motstridiga, ibland sammanlänkande sådana representationer. Analysen bör ta avstamp i att identifiera dessa. Funderingar över vad eller vem som implicit bör förändras är även av vikt i denna fråga, vilket jag lägger stor betydelse vid i min analys.

2: Vilka grundläggande antaganden bygger denna representation på?

Denna fråga kan tyckas ganska bred, här låter jag mycket av mina teoretiska utgångspunkter vägleda. Min definition av nyliberalism betraktar jag som extra relevant i denna ledfråga.

3: Vilka effekter produceras av just denna representation?

Hur konstrueras subjekt? Finns det möjligheter till handling? Vad är sannolikt att förändras, och vad är sannolikt att hållas stabilt? Vem är det sannolikt att representationen gynnar? Här ser jag Maud Eduards forskning och teoretiserande kring jämställdhetsparadigmet om exempelvis mannen som norm som betydelsefull.

4: Vad är lämnat oproblematiserat i denna representation?

Här identifieras tystnader i texten, vad som aldrig sägs.

5: Hur skulle respons eller lösningar kunna se ut om problemet formulerades annorlunda?

(Bacchi, 1999, s 12-13, min översättning)

Dessa metodsteg behandlas i analysen som ett sätt att svara på mina större frågeställningar. Fokus ligger i analysen främst på fråga 1-3. Även fråga nr 4 finns närvarande på ett mer explicit plan, medan mindre vikt läggs vid fråga nr 5. Analysen har gått till så att materialet har lästs igenom ett flertal gånger med vart och en av ovanstående frågeställningar i fokus. Genom att frågorna i analysmetoden har besvarats har ett antal teman utmejslats i texterna. Dessa teman är en slags sammanvävning av svaren på frågorna.

6.3 Begreppsdefinitioner

Mina frågeställningar innehåller begrepp som kräver ett förtydligande av operationalisering, dvs. hur jag omsatt dessa till något observerbart i texten (Lundquist, 1993, s 99).

Likalönebegreppet blir i min undersökning ganska brett. Det handlar såväl om förbundets explicita uttalanden kring jämställd lönesättning på ett allmänt plan, men jag tolkar även de strategier som presenteras i materialet som en del av förbundets artikulation kring likalöneprincipen. Enligt Irma Irlinger kan arbetsmarknaden sägas vara uppdelad i tre sfärer. En som domineras av kvinnor, en som domineras av män, och en där kvinnor och män förefaller verksamma i lika stor utsträckning. Irlinger menar att det knappast betraktas som kontroversiellt att likalöneprincipen bör råda inom den sistnämnda kategorin, då mellan individer och mellan likvärdigt arbete (Irlinger, 1990, s 19). Vårdförbundet hävdar att lika lön även borde gälla oavsett yrkesssektor, vid jämförbara utbildningar och att det måste ske en uppvärdering av kvinnodominerande yrken. Det är således denna förståelse av likalöneprincipen jag undersöker. Fackliga strategier skall förstås både som sådant som förbundet själva explicit benämner som strategier, men även idéer som jag anser presenteras som lösningar i vid bemärkelse på löneskillnader. Dessa strategier kan således sägas vara återkommande idéer, berättelser eller diskurser om man så vill. När det gäller beskrivningar

över tid som också är en av mina delfrågor vill jag förtydliga att det inte rör sig om att jag har undersökt material över tid, utan det är hur vårdförbundets beskriver sin utveckling som utgör fokus här.

6.4 Etik och positionering

Avgörande för feministisk teoribildning har varit kritiken av vad Donna Haraway kallar gudstricket (Haraway, 2004, s 81). Gudstricket kan förenklat sägas illustrera föreställningen att kunskap framställs vara utanför och oberoende av berättarens position, samt som universellt giltigt vilket präglat den traditionella positivistiska forskningen (Lykke, 2008, s 17). I anslutning till detta resonemang poängterar Bacchi att hennes förståelse av diskurs inte implicerar att man som forskare kan röra sig bortom diskurser (Bacchi, 1999, s 37). Min analys de problemrepresentationer jag identifierar kan också betraktas som konstruktioner. Min tro är även att är fruktbart att hålla analysen nära det empiriska materialet, och att möjliggöra tolkningar av motsägelser och öppningar i diskurser. Eftersom jag dock undersöker dokument som är officiellt antagna av vårdförbundet kan man hävda att jag undersöker den vinnande berättelsen. Detta innebär att jag bortser från interna motstridigheter eller motstånd till de problemformuleringar som jag hittat, exempelvis genom att exkludera hur dokumenten antogs, och de debatter som detta kanske föranledde (Linderoth, 2010, s 37). Viktigt att påpeka är att det förmodligen har funnits och finns motstånd om omformuleringar till de framställningar som jag undersöker inom förbundet.

Soyini Madison skriver om vikten av öppenhet inför vilka samhällsliga konsekvenser ens forskningsprojekt får och hon menar att man bör reflektera kring: ”General impact of study (who or what will the project effect)? What difference will it make on society?” (Madison, 2005, s 111). Även om man inte gör intervjuer där direkta grupper eller personer berörs skapas policymaterial av aktörer och den kunskap man producerar är en del av hur olika personer kommer uppfatta ens forskningsproblem. Detta hänger ihop med ett erkännande av all kunskapsproduktion som sammanlänkat med makt och med samhällsliga konsekvenser (Madison, 2005, s 116 ff.). Ett vanligt argument mot undersökandet av meningskapande genom textanalyser är risken att falla in i relativism (Bacchi, 1999, s 38). Med relativismen avser jag att svårigheten att förhålla sig till sanningsanspråk samt omfamnandet av värden i diskursanalysen. Som Sara Eldén poängterar kan en postmodern eller diskursanalytisk utgångspunkt innebära svårigheter att förhålla sig till dilemmat om sanningsanspråk. Om all kunskap är diskursberoende kan det vara svårt att behålla tron på forskning som innehållande emancipatorisk potential (Eldén, 2005, s 66-67). I förhållande till diskussionen om relativism

presenterar Bacchi en uppdelning mellan ”affirmative” och ”sceptical” postmodernism som ursprungligen görs av Pauline Rosenau (Bacchi, 1999, s 38, s 43). Medan en affirmativ förståelse inte omfattar absoluta sanningsanspråk så innebär det inte en relativism inför betydelsen av att göra någon form av tolkningsanspråk. Det innebär heller inte relativism i förhållande till policy eller det politiska projektet. Bacchi menar att feminister som teoretisk grupp kan placeras inom ramen för affirmative postmodernism (Bacchi 1999, s 43). För mig är undersökningar av hegemoni exempelvis ett led i att benämna något som skulle kunna förstås som naturaliseringar eller för givet tagna sanningsanspråk. Att benämna dessa som potentiellt föränderliga och som stipulerande för social rättvisa är ett sätt att öppna upp för andra potentiella betydelsebildningar där min egen kan sägas vara en bland många: ”(...)deconstruction helps make visible that ”real” is not given or unalterable” (Bacchi, 1999, s 38) Viktigt att poängtera är att jag inte menar att de artikuleringar som vårdförbundet gör om lönegapet är oviktiga eller osanna. Ambitionen är inte att ifrågasätta det förtryckande i lönegapet mellan män och kvinnor vilket vårdförbundet ofta adresserar (Bacchi, 1999, s 66).

7. Material

7.1 Vårdförbundet som organisation

Vårdförbundet bildades 1977 då svensk sjuksköterskeförening (SSF), barnmorskor och biomedicinska analytiker kom att hamna under en gemensam organisation (Olsson, 1996, s 38). Idag organiserar förbundet även röntgensjuksköterskor och har ett medlemsantal på 110 000 löntagare, verksamma inom både offentlig och privat verksamhet (<https://www.vardforbundet.se/Om-Vardforbundet/Organisation/>). Olika kampanjer för att höja sina medlemmars löner har allt sedan dess varit en stor prioritet inom förbundet. Exempelvis genom de strejker som utspelade sig 1977, 1986 och senast 1995 (Olsson, 1996, s 8). Åke Olsson som beskriver sjuksköterskornas fackliga kamp för lika lön menar att föreställningen om att rättvis lön någonstans existerar är något som präglar förbundet och deras benägenhet att strida så hårt på likalöneprincipen (Olsson, 1996, s 15).

Som jag beskrev i inledningen ser jag fackförbund som befinnande sig i ett slags spänningsläge på arbetsmarknaden. Detta mellan förhandlingar med nyliberalism i form av att ständigt verka inom ramen för de marknadskrafter som den svenska modellen innebär, och mellan politiska ideal om omfördelning och strävan efter löntagares rättigheter. Med den Svenska modellen brukar man åsyfta den överenskommelse om att det privata näringslivet och fackföreningarna som sluter avtal och förhandlar fram löner och arbetsvillkor utan iblandning från statligt håll (Boréus, 1994, s 57). I någon mån finns här ett antagande om att samhällsklassers intressen inte nödvändigtvis måste vara motstridiga då modellen bygger på att dessa kan samarbeta. Således kan fackets funktion sägas ingå i en socialliberal modell (ibid.). Men i viss mån är facket även att betrakta som den enhet som genom kollektiv organisering dämpar nyliberala krafter. En stor del av jämställdhetspolitiken i Sverige idag utspelar sig inom ramen för liberalismens utgångspunkt i individen.

Diskrimineringslagstiftningen utgör ett exempel på detta då denna endast kan åberopas av individer (Eduards, 2002, s 58). Fackliga organisationer kan till skillnad från detta sägas utgöra en potentiell möjlighet till kollektivt handlande på ett helt annat sätt än hur lagstiftningen har kommit att utformas. Boréus framhåller att fackföreningsrörelsen exempelvis hade en stor betydelsefull roll i bestämmandet av den politiska dagordningen i Sverige när nyliberalistiska tankegångar började få fäste i slutet av 1970-talet (Boréus, 1994, s 54). Även om Vårdförbundet inte kan ses som en del av den arbetarrörelse som Boréus förmodligen åsyftar så har opinionsbildning och samhällelig påverkan varit en stor del i deras profilering. Stadgarna slår fast att organisationens uppgift består i att:

- Utveckla och stärka yrket samt främja den enskilde individens utveckling i sin yrkesroll.
- Förbättra individens och kollektivets villkor och förutsättningar för yrket och möjligheter till utveckling i arbetslivet.
- Påverka utvecklingen av hälso- och sjukvården på arbetsplatsen, lokalt, regionalt, nationellt och internationellt.
- Påverka utvecklingen i samhällsfrågor.

(Vårdförbundet, 2008 b, s 5)

Vårdförbundets opinionsbildande samt deras fackliga strategier som jag undersöker i denna uppsats måste dock förstås i relation till nyliberalismens intåg i svensk politik sedan i början av 1980-talet (Boréus, 1994, s 54). Även till den förändring som skett inom svensk vård under de senaste decenniernas Sverige (Olsson, 1996, s 8). Nedskärningar och rationaliseringar kan sägas ställa helt andra krav på anställda och på vården i allmänhet. Olsson uttrycker det som att vården har försetts med prislappar (ibid.). Sannolikt är att detta påverkar fackförbundets tal om vilka strategier som framställs som fruktbara. Efter 1995 års strejk beskriver man exempelvis från vårdförbundet att strejken har övergivits som medel då de aldrig gett önskat resultat (Vårdförbundet, 2007, s 53).

7.2 Urval och avgränsningar

Enligt Jansson (2010) är det inom diskursanalysen inte en nödvändighet att använda sig av ett enhetligt eller samma sorts material i analysen. Alla texter anses inom analysmetoden göra anspråk på att säga något om verkligheten. Snarare är det enligt författaren textens ”repetitiva karaktär” som undersöks (Jansson 2010, s 33). Mitt material består av olika texter, alla utvalda av egna anledningar vilket jag skriver om nedan. Något som väglett mig är att jag har velat undersöka frågan om löner i olika kontexter och således valt olika genrer av texter, alla producerade inom vårdförbundet. Intressant hade även kunnat vara att titta på en typ av material och undersöka detta över tid.

I analysen inkluderas Vårdförbundets jubileumsbok *Från strid till strategi – om vårdförbundets väg till lön för mödan* som är ett material framtaget för att beskriva den utveckling som förbundet genomgått, främst med fokus på lönearbetet. Boken är skriven av Annbritt Ryman som är journalist, men är utgiven genom vårdförbundet som organisation. I samband med att använda denna bok som en del av material har jag funderat på frågan om validitet, dvs. huruvida jag faktiskt undersöker det som jag ämnar göra (Lundquist, 1993, s 99 ff.). Är jubileumsboken som material representativ för förbundet, eller snarare ett uttryck för en enskild författarens beskrivning, och i så fall av mindre vikt för att säga något om det jag

vill undersöka? Eftersom boken dock är förbundets officiella jubileumsskrift förefaller det sannolikt att vårdförbundet till fullo står bakom det som skrivs, och att organisationen är möjlig att undersöka genom materialet. Jag har valt att inkludera det för att få en uppfattning om förbundets artikuleringer om sin egen historieskrivning. Utgångspunkten är att konstruktionen av historisk utveckling och beskrivning av tid rörande ett spörsmål har betydelse för artikuleringen kring nutidens lönepolitik i förbundet. Till skillnad från det övriga materialet har denna bok en utskrivna författare. Materialet kommer således att refereras till som Ryman, 2007 i analysen.

Förbundet har fem huvudsakliga idéprogram som beskriver olika delar av deras verksamhet och visioner. Av dessa undersöker jag *Nationella mål för lönearbetet – yrke – värde - lön* som antogs 2008. Dokumentet refereras till som Vårdförbundet, 2008 a i texten. Idéprogrammen beskrivs av förbundet som ”ledstjärnor” varför det kan förväntas att dessa dokument säger mycket om organisationens uttryck för lönepolitiken (Verksamhetsberättelse, 2010, s 11). Av samma anledning har jag valt att inkludera Stadgan för organisationen samt Verksamhetsberättelsen. Stadgan antogs 2008 och dess fullständiga titel är *Stadgan med våra etiska koder*. Verksamhetsberättelsen är från 2010 och dess titel är *Verksamhetsberättelse inklusive årsredovisning*. Stadgan refereras till som Vårdförbundet 2008 b och verksamhetsberättelsen som Vårdförbundet 2010. Det material som jag hittills nämnt ser jag som appellerande till såväl vårdförbundets egna medlemmar som läsare i största allmänhet. För att få en tydligare uppfattning om min frågeställning om vilka fackliga strategier som presenteras som fruktbara, undersöker jag även en bok från vårdförbundet som mer explicit riktar sig till sina medlemmar och som på ett mer konkret plan rör strategier samt beskriver hur medlemmar kan arbeta för högre löner. Den är utgiven 2007 och kallas för *Nyfiken, om utvecklingen av vården, yrket och lönen. Från vårdförbundet*. I texten kommer denna att refereras till som Vårdförbundet, 2007.

8 Analys

Analysen inleds här med en diskussion om hur lönearbetet i allmänhet framställs inom förbundet. Den fortgår sedan genom att jag presenterar teman som jag utmejslat i materialet. Dessa kopplas löpande till teori och metod samt mina frågeställningar, för att sedan utmyнна i en större diskussion i kap 9, avslutande reflektioner.

8.1 Lönesättning som potentiellt rättvis

Frågan om lönen är den i särklass mest återkommande i fackförbundets profilering, detta mer än andra fackliga verksamhetsfrågor om exempelvis arbetsmiljö och arbetstider. Att reflektera kring hur lönen representeras och hur den tillskrivs relevans utgör en språngbräda för min analys. En tydlig tendens som materialet ger uttryck för är hur lönen sammankopplas med samhälleligt erkännande av individen:

Lönen ska spegla värderingen av våra yrken. Förhållandet mellan yrke – värde – lön är utgångspunkten för Vårdförbundets arbete med värderingsförändring i samtliga avtal om lön och anställningsvillkor. (Vårdförbundet, 2008 a, s 2)

Lönebeskedet kommer regelbundet -månad efter månad år efter år. Lönen är beviset på hur jag värderas och varje gång jag får mitt lönebesked påminns jag om mitt värde. (Ryman, 2007, s 7)

Det framträder en genomgripande förståelse av lönen som ett starkt bevis, eller ett slags allmänt kriterium av värdet på inte bara den sysselsättning som man har utan även på hur individer antas skapa en självbild och självkänsla. Detta stämmer förmodligen överens med vad jag förstår som en större diskurs där lönearbetet har stor betydelse för identitet och välbefinnande. Lönen är det som genomgående förstås som ett slags samhälleligt erkännande. Här menar jag att problemrepresentationen kan betraktas på följande vis; att vara underbetald är inte bara de begränsningar i materiella tillgångar som det innebär, problemet är även att individen kommer att i samhällets ögon sakna värde. Det finns inte riktigt ett avståndstagande till de krafter som styr lönesättningen och som innehar makten att sätta värdet på arbetstagare. Eftersom lönesättaren framställs som objektiv, blir problemrepresentationen att du som individ saknar värde om du inte har tillräckligt i lön. Detta är av vikt för mig för att förstå den ideologiska dimension som kopplingen mellan lönearbetet har till värdet på individen. Faktumet att lönearbetet inte ses som ett nödvändigt ont utan som en icke ifrågasatt dimension av ens identitet är en bakgrund som har betydelse för att visa det avtryck som artikulationerna kan förväntas ha på medlemmar.

Ett övergripande konstaterande är även att den blotta artikulationen att man ämnar strida för medlemmarnas rätt till högre lön samt att kvinnodominerade yrkeskategorier är felavlönade förutsätter ett motsatsförhållande. Det implicerar att lönesättning skulle kunna vara rätt (Olsson, 1996, s 15). Arbetsmarknaden antas således vara bärare av potential. Detta framgår även i hur förbundet konsekvent använder sig av begreppet ”felavlönad” i stället för lågavlönad. (Ryman, 2007, s 9, 73). Problemrepresentationen som kvarstår är att man inte har nått dithän ännu. Från att ha konstaterat att lönen formuleras som något som skulle kunna vara rättvist fortsätter jag min analys utifrån frågan vilka strategier som antas vara fruktbara i ledet att uppnå detta. Jag har utmejslat ett antal teman eller diskurser där jag diskuterar olika problemrepresentationer samt implicita antaganden som finns i texten.

8.2 Samarbete som strategi - Från motsättning till konsensus

Något som jag uppmärksammar i materialet är hur mycket av förbundets beskrivning av sin verksamhet utgår från att det skett en förändring i facklig strategi för att kunna kräva jämställda löner. En förändring rör fackets inställning till förhållandet mellan arbetsmarknadens parter. Här finns det ett återkommande tal om betydelsen mellan samarbete mellan arbetsgivare och arbetstagare:

I stället koncentrerade sig vårdförbundet på att utveckla formerna för samarbete med arbetsgivaren. Medbestämmande behövde förnyas och resultatet blev ett nytt samverkansavtal med mål att ge alla anställda mer inflytande, delaktighet och möjligheter till utveckling (Ryman, 2007, s 49)

I materialet *Nyfiken* uttrycker man även att:

Fackets och den förtroendevaldes roll har förändrats(...)Tidigare handlade det nästan uteslutande om att bevaka rättigheter och kritiskt granska arbetsgivaren. Idag handlar det alltmer om behovet att bidra till en utveckling av verksamheten (Vårdförbundet, 2007, s 57)

I ovanstående citat framträder två strategier som framställs som olika. I citatet som placerats längst ner formeras att bevaka rättigheter och att kritiskt granska arbetsgivaren till en typ av förhållningssätt. Denna kontrasteras mot att i stället ”utveckla” och ”bidra” till verksamheten. Här skapas ett slags motsatsförhållande mellan dessa två förhållningssätt som i någon mån antas vara väsensskilda och utesluta varandra. Den senare strategin benämns inte enbart som en annan slags strategi än de tidigare tillämpat, utan även som något som hör ihop med utveckling och förändring. I det översta citatet handlar det om att ”utveckla samarbetet med arbetsgivaren”. I det senare beskriver man att fackets roll har förändras. Texten är inte riktigt

explicit i vem det är som har förändrat eller varför, eller att det finns en medveten strategisk förändring för att lättare kunna anpassa sig till yttre omständigheter och krav. Snarare förefaller det vara så att någonting av sig själv har förändras eller att det följer en linjär utveckling som snarare förstås som progressiv än problematisk. Skiftet i hur facket har förändrats beskrivs som något näst intill oundvikligt, och nödvändigt, men inte nödvändigtvis politisk eller ideologiskt annorlunda. Snarare blir meningskapandet här att ett ökat fokus på samarbete snarare än motsättning är ett resultat av både en naturligt framåtskridande och i någon mån oproblematiske utveckling. Detta kan även skönjas i att jubileumsbokens kapitelrubriker som behandlar dessa frågor är döpta till ”från reaktiv till kreativ” (Ryman, 2007, s 38) och ”från strid till samverkan”(Ryman, 2007, s 46).

De grundläggande antagandena här kan sägas bygga på en slags strävan mot konsensus och i någon mån en grundtanke om harmoni mellan arbetsmarknadens parter. Löneförhandling förstås exempelvis inte som en grundläggande konflikt mellan arbetstagare och arbetsgivare. Man beskriver även att: ”Lönebildningen är en del av samverkan på arbetsplatsen” (Vårdförbundet, 2008 a, s 5). Jag tolkar detta som att det i någon mån finns referenser till en nyliberal idé och föreställningen om harmoni inom ramen för det kapitalistiska ekonomiska systemet (Boréus, 1994, s 95). Det förväntas inte finnas motsättningar i förhållandet mellan arbetsgivande och arbetstagare. Betoningen ligger i stället på samförstånd, kanske i enlighet med ett konsensusbetonat demokratiideal. En tystnad i texten är att problemet inte formuleras som ett ideologiskt eller materiellt intresse från dominerande grupper att bibehålla en lågavlönad grupp inom offentlig sektor. Detta tal producerar en föreställning om att det sätt på vilket ojämställda löner kan bekämpas snarare handlar om yrkesgruppers förmåga att samarbeta med arbetsgivare. Problemrepresentationen kan således sägas handla om fackets eventuella benägenhet att anpassa sig efter arbetsgivares krav på samarbete.

8.3 Ambivalens inför bilden av Marknaden

En annan problemrepresentation som jag identifierar i materialet handlar om sambandet mellan marknaden och lönekrav. En del av denna representation är hur marknadskrafter konstrueras som avgörande för vilka grunder lönesättning och lönekrav kan ske vilket jag vill belysa med nedanstående citat:

Tillgång och efterfrågan påverkar lönesättningen. En ökad rörlighet bland medlemmar på arbetsmarknaden har betydelse för lönen.

Samhällets efterfrågan av yrkesgruppernas kunskap visar värdet och medverkar till att höja löneläget. Vårdförbundets kunskap om arbetsmarknadsläget och en aktiv lönerådgivning är viktiga förutsättningar för framgång.

(Vårdförbundet, 2008 a, s 5)

Hur befattningen värdesätts påverkas också av branschens behov av arbetskraft eller hur arbetsmarknaden ser ut för yrket. Den värderas med andra ord av aktörer som inte alltid finns på arbetsplatsen och kanske inte heller på sjukhuset eller vårdcentralen. Därför är det värdefullt att du tar reda på omvärldens uppfattning om gruppen och/ eller befattningen (...)

(Vårdförbundet, 2007, s 35).

I ovanstående citat är lösningar på lönefrågan sammankopplade med huruvida det finns en efterfrågan av det arbete som medlemmarna gör, det formuleras även som att löneanspråk måste utgå från kunskaper om detta läge. I materialet *Nyfiken* uppmanas även medlemmen på följande sätt: ”Gör en omvärldsbevakning för att få en bra bild över löneläget. Hur är löneläget på likvärdiga arbetsplatser? Hur ser arbetsmarknadsläget ut för din befattning?” (Vårdförbundet, 2007, s 39). I *Nationella mål för lönearbetet* beskrivs att: ”Våra yrkesgrupper är rörliga på arbetsmarknaden och begär lön efter kunskap och kompetens” (Vårdförbundet, 2008 a, s 3).

I det översta citatet sammankopplas ”samhällets efterfrågan” med något som visar ”värdet” på yrket. Samhället och marknadens läge formuleras som en rättmätig måttstock på vilka löner som anses rimliga. Lösningen på ett rådande problem blir att som medlem erhålla kunskap om denna måttstock. Grundläggande antaganden är här marknaden som en i någon mån objektiv och rättvis lönesättare.

Samtidigt står denna konstruktion av marknaden inte oemotsagd. Parallellt med vad jag visat ovan finner jag även beskrivningar som bygger på att det är omvärlden och arbetsmarknaden som måste förändras och acceptera medlemmars löneanspråk, snarare än tvärt om. Marknaden och samhället i sin helhet beskriv då snarare som att dessa traditionellt sett varit de krafter som möjliggjort den felavlönning som förbundet vill angripa.

I ett större perspektiv krävs det att samhället som helhet måste acceptera att stora grupper inom den kvinnligt dominerade offentliga sektorn kan ha en kraftigare löneutveckling än den privata sektorn. På annat sätt kommer inte löneskillnaderna mellan kvinnor och män kunna utjämnas och på annat sätt kommer inte svensk vård att kunna utvecklas (Ryman, 2007, s 9).

För mig uppvisar detta en slags ambivalens. Problemrepresentationen innehåller ett meningskapande där den som förväntas förändras är den enskilda medlemmen, medan det i nästa stund antas vara marknaden eller omvärlden som bör förändras. Jag tolkar detta som delvis ett uttryck för hur svårt det kan vara att föreställa sig lönefrågan utanför marknaden som den främsta och mest naturliga samhällsligt bärande kraften. Det antas inte finnas något rimligt alternativ till de marknadsliberala krafterna (Jansson, 2010 s 10, Brown, 2008). Men det finns ett antagonistiskt förhållningssätt till dessa formuleringar där marknaden blir en del i förklaringsmodellen till varför lönerna behålls låga. Marknadskrafterna representeras som både problem och lösning på kvinnors underbetalning. Problemet med medlemmarnas underbetalning blir både samhällets undervärdering av arbetet som kvinnor gör, och medlemmarnas eventuella okunskap och oförmåga att anpassa sig till just dessa kriterier och krav som arbetsmarknaden och omvärlden har.

8.4 Villkorad kamp – resultat som strategi

I materialet om hur vårdförbundet bedriver politik kring lönefrågan förefaller det vara av vikt att sammankoppla lönefrågan till vårdpolitiska frågor samt till en fråga om hur medlemmarnas förmåga att prestera och leverera är avgörande för lönesättningen.

Vårdförbundet vill se lönesättningen som ett viktigt verktyg för att förbättra svensk vård. Men det förutsätter ordentliga lönesamtal och chefer och ledare som vågar uppmuntra de medarbetare som bidrar mest till verksamheten. När vi som medarbetare ger vårt bidrag till och förbättrar vården så att kvaliteten och produktionen ökar med oförändrade (eller minskade) kostnader, måste vi få en del av det ekonomiska utrymme som skapas (Ryman, 2007, s 8).

Att få så många medlemmar och så höga löner som möjligt är inte slutmålet. Målet är att skapa förutsättningar för bättre hälsa och välbefinnande för alla människor i det här landet. Då behövs ett större erkännande för vad medlemmarna i vårdförbundet har att bidra med och för det vill man ha betalt i relation till prestation. (Ryman, 2007, s 17)

I anslutning till kapitlet från ”kollektiv till individ” i jubileumsboken när man beskriver nya fackliga strategier inom förbundet kopplas dessa även samman med vården som arbetsplats.

Betoningen av individen visar sig också i synen på vem det är man arbetar för såväl inom förbundet som inom vården. Det är den enskilde medlemmen och den enskilde vårdtagaren som utgör den minsta men viktigaste beståndsdelen i helheten. Och det är mötet mellan de två som avgör om det handlar om god vård eller inte (Ryman, 2007, s 20).

Här menar jag att det finns ett meningskapande där den som förväntas förändras är medlemmarna, och att kraven på löneökning är starkt villkorad. Att fackförbundet noga poängterar att deras medlemmar kan prestera tolkar jag som ett uttryck för hur kvinnors organisering anses vara ett hot mot rådande ordning, varpå den också förväntas inlemmas i samhällsnyttiga krav eller allmänintressen (Eduards, 2002, s 39).

8.5 Professionalisering som strategi – mannen som norm

En annan strategi som är central i Vårdförbundet är professionalisering av de yrken som ingår i förbundet. Vårdförbundet gjorde under 1980-talet satsningar för en professionaliseringsprocess som framhålls som mycket betydelsefull för medlemmarnas möjlighet att kräva högre löner (Ryman, 2007, s 27).

Betoningen på och vikten av professionsidentitet och av yrkeskunskaper beskrivs som ett sätt för vårdförbundet att röra sig bortom ett stigma där yrkesutövandet inom vården historiskt ansågs vara förknippat med egenskaper och något som kvinnor essentiellt var bärare av:

Kvinnors arbete i vården betraktades länge som en god gärning – inte ett professionellt yrke. Varken omgivningen eller de medelklasskvinnor som utbildade sig till sjuksköterskor såg detta som ett lönearbete (Ryman, 2007, s 27).

Professionalisering som strategi är intressant i det att den kan sägas innehålla två betydelsebildningar. Vårdförbundet påvisar på ett plan hur de kriterier om utbildningsnivå eller meriter som antas vara giltiga och rättvisa för hur man sätter löner är impregnerade med maktförhållanden. Detta genom påvisa att dessa meriter eller krav på utbildning inom yrkeslivet inte verkar gälla för kvinnodominerade grupper då medlemmarna inte får högre löner trots liknande utbildningsnivå. Målet beskrivs att vara att: Akademiskt utbildade kvinnors och mäns kunskap värderas lika oavsett sektor. (Vårdförbundet, 2008, s 3). Att hävda att liklöneprincipen skall gälla över yrkeskategorierna är uttryck för motstånd. Omfammandet av professionalitet blir här en facklig strategi som utmanar till synes objektiva kriterier för vad som är likvärdigt arbete. Man påtalar att existerande meriter så som utbildning tenderar att användas för att premiera manliga yrkesgrupper. Detta kan i sig sägas sätta diskursen om neutrala meriter ur spel och verka utmanande.

Det faktum att fackets strategier här befinner sig inom de kriterier som marknaden har satt upp, tillskriver och andra sidan dessa en strak legitimitet och giltighet. Professionaliseringen beskrivs av förbundet att inte bara bestå i ”organisering och legitimering” utan i

utbildningsreformer och ”akademisk status”, där steget från gymnasial nivå till högskolenivå varit central (Ryman, 2007 s 29). Man uttrycker det även som att ”ett yrkes professionalisering innebär att dess utövare skaffar sig av samhället sanktionerad kontroll över sitt kunskapsområde” (Ryman, 2007, s 28-29). Detta kan förstås genom hur kvinnors organisering tvingas in i en rättighetsdiskurs där män sätter måttstocken (Eduards, 2002, s 39).

Betydelsebildningen blir att i försöket att röra sig bortom den stigmatisering som man upplever att kärleksarbetet innebär, finns ett omhuldande av vissa värden som sammankopplas med profession och män. Problemet med lönegapet blir här konstruerat som en fråga om kvinnors benägenhet att leva upp till traditionellt manliga krav på arbetsmarknaden. I ledet att stärka sin professionalitet och därigenom löneläget förefaller det vara så att man från fackförbundet sida omhuldar krav som till sin natur kan förstås som skapade i ett könskodat och ojämlikt system (Emanuelson, 1991, s 17, Wendt, 1998, 16).

Professionaliseringsprocessen innebär även att avgränsningen gentemot läkare och undersköterskor beskrivs som viktig för förbundets strategier (Ryman, 2007, s 33). Oproblematiserat i denna problemframställning är hur kvinnor utan akademisk utbildning kan kräva högre lön. Lönearbete som sammanknyts till icke-expertis blir mindre värt. Det upprättas en slags skiljelinje mellan subjektpositionen den utbildade kvinnan, som rättmätigen kan erhålla lön, samt den outbildade kvinnan vars kunskaper inom vården antas vara uppnåeliga på annat sätt än genom utbildning. Dessa kunskaper förefaller inte kvalificerar sig till att utkräva högre lön. Att den kunskap som erhålls utanför akademien ses som mindre värd kan förstås som att den inte blir kunskap, utan något som kvinnor per se förväntas ha i sig själva. Den blir inte värt något lönemässigt vilket utesluter en betydelsebildning där något annat än den etablerade expertisen blir avgörande för vilken lön man rättmätigen kan få. Här blir Wendts och Emanuelsons beskrivningar av klassmarkörer inom vården tydlig (Wendt, 1998, s 15, Emanuelson, 1991, s 13).

Det omhuldande av professionalism som vårdförbundet förespråkar kan betraktas som ett sätt för dem att röra sig bortom stigmatiseringen. Vårdförbundet gör här en tydlig könspolitisk artikulation där man vill frångå det kärleksarbete som varit en stor del av kvinnors underordning i yrket (Wendt, 1998, s 15). Den betydelsebildning som emellertid skapas av detta kan i någon mån sägas vara att man lämnar bakom sig det föråldrade yrkesutövandet som innebär egenskaper eller personlighet, och som utmärker kvinnliga yrkesgrupper och lågutbildade kvinnokollektiv till förmån för en mer individuell och expertisbetonad förståelse av yrket. Jag menar likt Eduards att denna anpassning från vårdförbundets sida måste förstås i

relation till att män som grupp har definierat politiken. Det sätt på vilket kvinnors organisering erhålls delaktighet är att inlemmas i den. Att arbete som betraktas som kärleksarbete måste bort från vårdförbundets agenda betraktar jag även som en del i hur detta arbete traditionellt sett varit utestängt från definitionen av ekonomi, vilket Acker poängterar (Acker, 2005, s 96, 97).

8.6 Individen som (ny) politisk utgångspunkt och mål i sig

1986 genomförde vårdförbundets medlemmar en två veckors lång strejk för en höjning av vårdpersonalens löner. Strejken kom att resultera i ett nytt avtal för vårdförbundets medlemmar samt en ny lönestrategi, individuell lönesättning som sedan dess varit något som förbundet enhetligt förefaller förespråka (Ryman, 2007 s 12).

I materialet har jag uppmärksammat två sätt på vilka strategin med individuell lönesättning presenteras som fruktbar. Dessa är inte väsensskilda och står inte nödvändigtvis i motsatsförhållandet till varandra, men för mig blir det relevant då de representerar två större idéer på vilka individen är närvarande i texten. Dels är den något som kopplas samman med den faktiska möjligheten att få en högre lön. Där framhålls att strategin främst är fruktbar för att den ger resultat: ”det skulle komma att dröja drygt tio år innan den (strategin, min anm.) fick genomslag i medlemmarnas lönekuvert” (Ryman, 2007, s 12). Strategin med individuell lönesättning beskrivs då som ett medel för att uppnå högre löner för de kvinnodominerade yrkesgrupper som utgör vårdförbundets medlemmar. Den aktör kring vilken en facklig eller politisk kamp för jämställda löner tar avstamp blir här individen, men i form av medel snarare än ett mål i sig.

Parallellt med föreställningen om individen som medlet för att uppnå målet för kollektivet finns dock en tendens där den individuella lönesättningen beskrivs som något som även handlar om en idémessig förändring. Jag tolkar det som att det förefaller finnas ett egenvärde av att ha individen i fokus. I Jubileumsboken finns detta närvarande genom att man exempelvis skriver att individuell lönesättning handlar om att ”byta perspektiv” (Ryman, 2007, s 10). I Materialet *Nyfiiken* beskriver förbundet hur strategin med individuell lönesättning ”stämmer bättre överens med vår syn på kunskap och yrkesutveckling” (Vårdförbundet, 2007, s 34). Individen formuleras här som ett mål i sig som överensstämmer bättre med idéer som vårdförbundet vill omfamna. Genom användandet av ordet bättre förutsätts ett slags motsatsförhållande till denna ståndpunkt, som att den nuvarande idén är bättre än något som fanns innan. Centralt för det individuella postulatets närvaro i texten är

också hur det kopplas samman med tiden och föreställningen om en framåtskridande utveckling.

Organisationer som bygger på idéer om kollektiv styrka och solidaritet har kämpat i motvind. Många inom fackföreningsrörelsen är frustrerade och undrar vart solidariteten har tagit vägen. Så icke vårdförbundet. Sedan mitten av 1980-talet har förbundet betonat att dess viktigaste uppgift är att förbättra förutsättningarna för medlemmarnas individuella yrkes- och löneutveckling (Ryman, 2007, s 19).

I ovanstående citat finns det en artikulation som beskriver hur de kollektiva strategierna är något som hör till dåtid. Någon form av nutid formeras som är annorlunda än hur man tidigare har bedrivit förhandlingsarbete och opinionsbildning. Denna nutidens strategi förefaller också att beskrivas som mer effektiv och raffinerad. Det formeras således inte endast som ett system som skapar möjlighet för medlemmar att erhålla högre lön, utan även något som inte stämmer med de idéer eller ideologiska utgångspunkter man nu förespråkar från förbundet. Således avideologiseras även dessa strategier till att handla om en oundviklig utveckling. Boréus beskriver hur individen som utgångspunkt i nyliberalismen som ideologisk förståelse blir etisk eller en filosofisk enhet snarare än det medel genom vilken man kan uppnå rättigheter för kollektivet (Boréus, 1994, s 82). I Vårdförbundets ovanstående resonemang kan man skönja en sådan bild av individen.

Individen som främsta utgångspunkt och idé i den fackliga verksamheten finns även närvarande i materialet utanför det direkta talet om individuell lönesättning där den tillskrivs ett mer allmänt symboliskt värde: ”Vårdförbundets helhet handlar om människan och det är helhetens minsta del -individen – som är viktigast, oavsett om det handlar om en medlem eller en patient” (Ryman, 2007, s 17). Stadgarna föreskriver förbundets uppgift att vara ”Utveckla och stärka yrket samt främja den enskilde individens utveckling i sin yrkesroll” (Vårdförbundet, 2008 b, s 5). I Jubileumsboken uttrycks detta på följande vis: ”Här faller den tidigare metaforen om helhet som ett mekaniskt maskineri. Människor är inga kuggar i ett maskineri. Människor är inte identiska, utbytbara delar” (Ryman, 2007, s 17)

Här finns närvaro av nyliberalism där samhället inte betraktas som en organism med individen som en ingående cell. Tydliga referenser till konstruktionen av den ekonomiska människan och autonoma subjekt är också grundantaganden (Boréus 1994, s 83). Resultatet av denna tydliga individualism är återigen att enskilda medlemmar blir de som förväntas förändras. Problemet konstrueras som enskilda individers förmåga att strida för sina lönekrav. Vårdförbundet adresserar löneskillnader som ett strukturellt problem i många sammanhang,

men även här finns en ambivalens. I de *Nationella målen för lönearbete* reduceras problemet till en fråga om enskilda arbetsgivares värderingar (Vårdförbundet, 2008 a, s 3). Jag ser detta som ett resultat av hur en nyliberal diskurs intervenerar andra förklaringsmodeller till underordning.

8.7 Ambivalens inför kvinnan som politisk kategori

Hittills har jag diskuterat ett antal fackliga strategier som vårdförbundet presenterar som en del av sin verksamhet. Nedan tänker jag reflektera över detta i förhållande till hur man talar om kvinnan som kategori. Även här framträder en tydlig ambivalens mellan hur man i texten konstruerar kollektiv och individ, samt mellan huruvida det anses fruktbart att tala om kvinnan kontra en föreställt universell individ.

Kvinnan förstådd som kollektiv enhet är närvarande i flera artikuleringar i materialet. Det förefaller vara så att frågan om lönen i vissa sammanhang talas om som en könspolitisk fråga, medan det i andra sammanhang finns någon slags ovilja eller motstånd att tala om medlemmarna som kvinnor samt en ovilja att koppla samman löneläget med kön. I Jubileumsboken beskriver man i vissa sammanhang förbundet i allmänna termer som sammanhörande med kvinnors fackliga organisering. Exempelvis uttrycks att: ”Vårdförbundets historia är därmed även en historia om kvinnors kamp och lika värde och rättigheter i arbetslivet” (Ryman, 2007, s 12). Det finns även exempel på detta i *Verksamhetsberättelsen* när man från förbundet talar om opinionsbildning och samhällsdebatt. I nedanstående citat beskriver man partipolitikens förhållningssätt till löneskillnader:

Centerpartiet och Folkpartiet tog i slutet av valrörelsen upp frågan om lönebildning och lönesättning och karriär för kvinnor. Även Feministiskt initiativ lyfte frågan under valrörelsen och Vårdförbundet medverkade på ett seminarium om löneskillnader mellan könen under Almedalsveckan (Vårdförbundet, 2010, s 20).

Här kopplas medlemmarnas underbetalning till en fråga om löneskillnader mellan kvinnor och män. I vissa sammanhang finns det ett ordval som i hög grad för tankarna till ett erkännande av könsmaktsordningen: ”Det finns få yrkesgrupper som har en så lång erfarenhet av patriarkal underordning på arbetsplatsen som medlemmarna i Vårdförbundet” (Ryman, 2007, s 63).

Samtidigt finns ett meningskapande närvarande där kvinnan förstådd som kollektiv enhet är problematisk för vårdförbundet och där den får stå tillbaka till förmån för införandet av ett individualistiskt förhållningssätt. I Jubileumsboken uttrycker man det som ”Stämpeln som en

underordnad och uppoffrande kvinnogrupp har varit svårt att tvätta bort” (Ryman, 2007, s 19) Samt att: ”För vårdförbundet har det därför varit viktigt att bryta sig loss ur det stora kvinnokollektivet och betrakta varje individ som unik med rätt till erkännande för sin speciella kompetens och kapacitet” (Ryman, 2007, s 19).

Jag tolkar detta som ett bevis på hur benämmandet av kvinnan som kategori blir ett nerköp i ledet att anpassa sig till en arbetsmarknad som endast har plats för föreställt universella icke könade individer. En självbild som bygger på att vara i en underordnad eller uppoffrande position är något som anses oönskvärt vilket skönjer en nyliberal diskurs. Jansson visar i sin undersökning av Svenskt näringsliv hur organisationen talar om jämställdhet som potential, men endast så länge det kan förstås en rättighet som individer är bärare av. I Svenskt näringsliv konstrueras tillhörandet av ett könskollektiv inte enbart som något önskat, utan även som något som är föråldrat eller som hör till dåtid och som inte representerar modernitet (Jansson, 2010, s 46). I Vårdförbundets tal om sina fackliga strategier finns liknande konstruktioner av kvinnokollektivet i förhållande till individen. Detta skulle kunna förstås som någon form av anpassning av hur man från näringslivet och andra håll ser kvinnan som kategori som problematisk och kanske potentiellt hotfull i sig. Att benämna de yrkesgrupper som ingår i förbundet som kvinnliga blir att upprätta en avvikande och icke önskvärd position. Här förutsätts finnas ett slags könsneutralt domän i vilken en universell individ existerar. Som Eduards poängterar måste detta avsågande förstås i relation till att män som grupp har privilegiet att betraktas som universella och osynliga i politiken (Eduards, 2002, s 36). Jansson uttrycker det som att kvinnors underordning är liberalismens ömma punkt eftersom kön inte antas ha betydelse på marknaden. (Jansson, 2010, s 17). Det kan även röra sig om vad Linderoth kallar för en sammanblandning av realitet och vision där man vill se den problematik som i realiteten drabbar kvinnor som ett problem som är universellt och som även drabbar andra. Jag tolkar detta som ett uttryck för att kvinnan som kategori innebär en slags illegitimitet för det politiska problemet. Det finns återigen en slags kamp mellan olika förklaringsmodeller och problemrepresentationer som förefaller stå i antagonistiskt förhållningsätt gentemot varandra.

9 Avslutande reflektioner

Min analys tog avstamp i hur lönearbete konstruerades av förbundet. Jag konstaterade då hur detta bland annat gav uttryck för liberala diskurser om ekonomisk tillgång som ett giltigt kriterie för välstånd och rättigheter. Detta kopplades också starkt samman med individens välmående. Jag tolkade dessa artikuleringar som uttryck för hur det kapitalistiska systemet antas vara präglad av harmoni då lönesättningen konstruerades som möjlig att vara rättvis. Med avstamp i detta sökte jag svara på min frågeställning om vilka fackliga strategier som presenteras som fruktbara för att uppnå rättvis lönesättning. I ledet att göra detta identifierade jag ett antal strategier som vårdförbundet gav uttryck för i materialet och som jag analyserade i relation till hur problemrepresentationen såg ut, främst med fokus på vem som förväntas förändras, samt vilka grundläggande antaganden som kom till uttryck.

Det första temat som jag har diskuterat kallar jag för *från motsättning till konsensus* där samarbete mellan arbetsmarknadens parter var en lösning eller strategi som presenteras från fackets sida. Även här är harmonitanken i den nyliberala diskursen central. Under temat *ambivalens inför bilden av marknaden* visar jag hur marknaden konstrueras både som lösning och problem hos fackförbundet. Lösning genom att den delvis framställs som en rättmätig neutral lönesättare, vilken medlemmar uppmuntras att åberopa och problem då den framställs som att nedvärdera kvinnodominerade yrken i förhållandet till män. Jag belyste även temat *villkorad kamp* där en strategi blir att benämna vikten av prestation i förhållande till löneanspråk. Jag tolkar detta som en anpassning för hur kvinnors kamp för lika lön inte kan stå för sig själv, utan hur omvärlden förväntas kräva något i utbyte.

Under temat *professionalisering - och mannen som norm* diskuterar jag hur strategin med professionalisering fungerar både som motstånd men även som bekräftande och anpassning till etablerade diskurser på arbetsmarknaden. Detta med inspiration av Maud Eduards konstaterande av hur jämställdhet i Sverige har kommit att utgå från män, till vilkas nivå kvinnor och andra underordande grupper förväntas anpassas. Jag konstaterar även att denna strategi utesluter ett meningskapande där andra klasser skulle kunna kräva högre lön, vilket är en fastlåsning i hur långt likalöneprincipen sträcker sig (Bacchi, 1999, s 81). De premisser som lönepolitiken utspelar sig inom benämns och ifrågasätts inte. Med nästa tema som jag kallar *individen som (ny) utgångspunkt* visar jag hur den nyliberala filosofin förefaller vara närvarande i föreställningar om vem som konstrueras som politisk enhet utifrån vilken fackets kamp antas utgå. Detta både på ett mer allmänt och symboliskt plan, men även konkret genom

vårdförbundets förordande och införande av individuell lönesättning som strategi. Slutligen visar jag på en ambivalens i hur man talar om kategorin kvinna. Jag visar här hur kvinnan inte anats representera en attraktiv politisk utgångspunkt, utan att vägen till erkännande på arbetsmarknaden förefaller gå genom av att avsäga sig denna.

För att återknyta till min frågeställning om problemrepresentationer och vem det är som förväntas förändras i materialet, menar jag att genomgående i alla dessa teman är hur den som förväntas förändras är medlemmarna själva. Strategierna betraktar jag i många fall vara resultat av en arbetsmarknad där nyliberala tankegångar har en stark ställning, samt en arbetsmarknad som traditionellt sett har definierats av vita, medelklassmän. Meningskapandet i texterna bygger i mångt och mycket på att likalöneprincipen borde vara självklar, men vägen dit är villkorad till den grad att det handlar om att kvinnodominerade yrkessektors benägenhet att omfamna dessa premisser.

Det finns dock även spår av en analys som bygger på andra förståelser av problemet där strukturella maktförhållanden är en del av förklaringen. I många fall finner jag antagonistiska, motstridiga och ambivalenta artikulationer och förhandlingar med nyliberalism. Men en återkommande nyliberal diskurs tenderar att i vissa fall fastlåsa hur det är möjligt att tala om problemet. En genomgående individualism innebär svårigheter att försöka skapa förklaringsmodeller samt motstånd till kvinnors underordning. Således orsakar avsägandet av kategorin kvinna samt kollektivet, till förmån för ett åberopande av en universell individ en slags förvirring i talet om ojämställdhet. Att den dessutom artikuleras så starkt inom ramen för ett fackförbund tycker jag mig se som ett uttryck för den nyliberala ideologins förhärskande ställning. Fackförbunden är ju till sin natur en sammansvärjning av människor med utgångspunkt i gemensamma intressen, och således finns det i dess natur en föreställning om poängen med att omfamna ett kollektivt handlande. Det förefaller dock som att dessa idéer måste trängas undan till förmån för något som jag tolkar som en anpassning till den liberala diskursens allmängiltighet. Trots att jag anser det motsägelsefullt benämns aldrig de svängningar som fackförbundet uttrycker att det gjort som något politiskt eller ideologiskt. Snarare benämns detta som en del av en framåtskridande utveckling eller en anpassning och som samhörande med modernitet. Något som jag också menar är av betydelse är hur fackförbundet återkommer att tala om sin politik som att exempelvis idéer om kollektivet som utgångspunkt är något som tillhör en dåtid. Strävande mot förändring, vilket uttrycktes i ett flertal strategier tolkar jag som ett uttryck för hur kvinnors organisering i enlighet med

Linderoths resultat måste genomgå förändringar för att bli accepterade, samt att kontroversiella könspolitiska frågor på olika sätt blir obekväma (Linderoth, 2010, s 19).

10. Referenser

10.1 Litteratur

Acker, Joan ”Tankar om klass – några feministiska metodologiska frågor” i, Lundqvist, Åsa, Davies, Karen & Mulinari, Diana (red.) (2005). *Att utmana vetandets gränser*. 1. uppl. Malmö: Liber.

Bacchi, Carol Lee (1999). *Women, policy and politics: the construction of policy problems*. London: SAGE.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur.

Boréus, Kristina (1994). *Högervåg: nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. Diss. Stockholm : Univ.

Brown, Wendy (2008). *Att vinna framtiden åter: texter om makt och frihet i senmoderniteten*. Stockholm: Atlas.

De los Reyes, Paulina (2001). *Mångfald och differentiering: diskurs, olikhet och normbildning inom svensk forskning och samhällsdebatt*. Solna: SALTSA.

Eduards, Maud (2002). *Förbjuden handling: om kvinnors organisering och feministisk teori*. 1. uppl. Malmö: Liber ekonomi.

Eldén, Sara, ”Att fånga eller bli fångad i diskursen” i, Lundqvist, Åsa, Davies, Karen & Mulinari, Diana (red.) (2005). *Att utmana vetandets gränser*. 1. uppl. Malmö: Liber.

Emanuelsson Blanck, Agneta (1990). *Pionjärer i vitt: professionella och fackliga strategier bland svenska sjuksköterskor och sjukvårdsbiträden, 1851-1939 = [Pioneers in white]: [professional and trade union strategies among Swedish nurses and nurses' aides, 1851-1939]*. Diss. Uppsala: Univ., 1991.

Haraway, Donna. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", Harding, Sandra G. (red.) (2004). *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. New York, N.Y.: Routledge.

Irlinger, Irma (1990). *TCO och kvinnorna: tidsperioden 1944-1974 : studie av TCO:s och SIF:s arbetsmarknadspolitik och behandling av principen lika lön för lika arbete*. Diss. Uppsala: Univ.

Jansson, Ulrika (2010). *Den paradoxalt nödvändiga kvinnan [Elektronisk resurs]: könsdiskurser i Svenskt näringsliv - ett nyliberalt drama*. Diss. Karlstad: Karlstads universitet, 2010.

Larsson, Reidar (2006). *Politiska ideologier i vår tid. 7., [utök. och rev.] uppl.* Lund: Studentlitteratur.

Linderoth, Kristin, *Mellan kamp och samförstånd – den könspolitiska debatten i Svenska Kommunalarbetsförbundet 1958-2006*, examensarbete för mastersexamen, Centrum för genusvetenskap, Lunds universitet, VT 2010.

Lundquist, Lennart (1993). *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.

Lykke, Nina (2008). *Kønnsforskning: en guide til feministisk teori, metodologi og skrift*. 1. udg. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Madison, D. Soyini (2005). *Critical ethnography: method, ethics, and performance*. Thousand Oaks, Calif: Sage.

Mulinari, Paula (2007). *Maktens fantasier & servicearbetets praktik: arbetsvillkor inom hotell- och restaurangbranschen i Malmö*. Diss., Linköping: Linköpings universitet, 2007

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Olsson, Åke (1996). *Nu eller aldrig! Om kvinnors kamp för rättvis lön*. Stockholm: Federativ.

Wendt, Rigmor (1998). *Att vara och att göra: motsägelser inom sjuksköterskeyrket*. 1. uppl. Stockholm: Vårdförb.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

10.2 Organisationsmaterial

Ryman, Annbritt (2007). *Från strid till strategi: om Vårdförbundets väg till lön för mödan*. Stockholm: Premiss

Vårdförbundet (2007). *Nyfiken: om utveckling av vården, yrket och lönen*. 3. uppl. Stockholm: Vårdförbundet. 8 Aug 2011

Vårdförbundet (2008 a), *Nationella mål för lönearbete – Yrke - Värde - Lön*,
https://www.vardforbundet.se/Documents/Trycksaker%20-%20egna/Nationella/Foldrar%20Broschyre/Nationella%20mal%20for%20lonearbete_A4_0906.pdf 8 Aug 2011

Vårdförbundet, (2008 b) *Stadgan med våra etiska koder, riktlinjer*,
https://www.vardforbundet.se/Documents/Trycksaker%20-%20egna/Nationella/Foldrar%20Broschyre/Stadgan_6sept2010.pdf 8 Aug 2011

Vårdförbundet (2010), *Verksamhetsberättelse inklusive årsredovisning*,
https://www.vardforbundet.se/Documents/Verksamhetsberattelser/Nationella/Verksamhetsberattelse_2010.pdf 8 Aug 2011

<https://www.vardforbundet.se/Om-Vardforbundet/Organisation/> 8 Aug 2011